

BAROK (barocco – portugal. slovo, perla nepravidelnej formy, krivá), nový myšlienkový a kultúrny prúd, šíri sa z Talianska a Španielska v 16. – 18.stor.

Od druhej polovice 16. stor. v európskom umení sa rozvíja tvorba, ktorej cieľom **nie je zachytiť bezprostredný obraz skutočnosti, ale zdôrazniť duchovné a prírodné princípy, ktoré stoja za poznávanou skutočnosťou a ovládajú ju.**

Barok =umenie protireformácie a obnovenie moci cirkvi.

Literárny barok vychádza z baroka výtvarného, ktorý narúšal, krivil, deformoval klasickú harmóniu barokovou dekoratívnosťou, pompéznosťou(nádherou) a patetickosťou (vznešenosťou, nadnesenosťou). V móde sa prejavil dlhou kučeravou parochňou, oblek s množstvom čipiek, na krku hodvábná šatka, biele pančuchy a topánky na opätku).

Centrom kultúry au menia boli panovnícke dvory a prepychové šľachtické paláce. Autori pochádzali z radov kňazov, učencov, mešťanov.

Spoločenská situácia

- tridsaťročná vojna, turecké vpády, protihabsburské povstania, náboženské nepokoje medzi katolíckymi a evanjelikmi, vzrastajúci sociálny útlak, ktoré viedli k pesimizmu, beznádeji, zúfalstvu, nedôvere v pozemský život.
- o vzdelanosť a osvetu sa starali rehole františkánov, piaristi a jezuiti, ktorí mali svoje centrum v Trnave, práve tu vznikla univerzita s kníhtlačiarňou. Strediskom vzdelania evanjelikov sa stal Prešov a Bratislava.

Znaky baroka:

1. Beznádej, pesimizmus, strata dôvery v pozemské hodnoty – obrat od pozemského života k nadpozemskému (viera).
2. Zmyslový, pozemský svet sa chápal ako odraz, znak, symbol duchovného, nadpozemského sveta, z toho vyplýva viera v záhrobný život.
3. Barok je charakteristický protikladmi: túžba po živote – strach zo smrti, myšlienka na večnosť – svetská radosť, nadpozemský svet – idea o večnom živote, pozemský svet charakterizuje pominuteľnosť, márnosť, ničotnosť (vanitas vanitatum = márnosť nad márnosť)
4. Cirkevný literárny barok sa vyznačoval vysokou štylizáciou a abstrakciou skutočnosti.

Svetský barok ponúka naturalistický pohľad na skutočnosť.

5. Napätie a protiklady baroka sa odrazili v štylistike.

a) Dekoratívny, pompézny, patetický štýl, veľká obľuba v používaní trópov a figúr (synonymá, symboly, metafory, alegórie, hyperboly, prirovnania, zdobneniny, perifrázy, antitézy, oxymorá)

b) Ľudový barok využíva jednoduchý štýl. Táto literatúra je určená širšej čitateľskej verejnosti.

Predstavitelia:

J.A.Komenský(192 – 1670) – je tvorcom moderného výchovného systému. Vzdelanie patrí všetkým bez ohľadu pohlavia , rod a vek. Dôraz kladie na rovnomerné rozvíjanie rozumu, citu, charakteru a mravnej ušľachtilosti, rovnakú pozornosť treba venovať telesnému zdraviu. **Didaktica magna**(Veľká didaktika)- rozoberá otázky výchovy a vzdelania, dôraz kladie na zmyslové poznanie, priamu skúsenosť, materinský jazyk. Násilnú disciplínu a bezohľadné tresty má nahradiť dobrý príklad a láskavosť. **Škola má byť dielňou ľudskosti.**

Komenský veril, že iba vzdelané a mravne vyspelé ľudstvo je schopné zabezpečiť večný mier medzi národmi (pansofista.)

Ďalšie diela: **Informatorium školy mateřské, Brána jazykov otvorená, Svet v obrazoch, Labyrint sveta raj srdca**

Matej Bel (1684 – 1749) – uznávaná vedecká osobnosť, rodák z Očovej, Veľká ozdoba Uhorska, priekopník moderných vedeckých metód,

Historicko-zemepisná vedomosť o novom Uhorsku – opisuje uhorské stolice, ich obyvateľstvo, zvyky, jazyk.

Hugolín Gavlovič (vlastným menom **Martin Gavlovič**) (* 11. november 1712 Czarny Dunajec, Poľsko – † 4. jún 1787 Horovce) bol slovenský **kňaz a spisovateľ**. Svojou tvorbou sa radí do obdobia **barokovej** literatúry.

Hoci sa narodil v Poľsku a zrejme mal i poľské korene, od útleho detstva žil na Slovensku. Vzdelanie získal v školách v Trstenej a v Žiline, a po dokončení štúdií vstúpil v roku 1733 do **františkánskej rehole, kde ho priťahoval mravný ideál dobrovoľnej chudoby a pomoci slabším**. V tomto období si aj zmenil občianske meno Martin na rehoľné Hugolín. V roku 1738 ho vysvätili za kňaza, potom pôsobil ako kazateľ v Žiline, Pruskom a v Horoviciach. **Keď ochorel na pľúca, chodil sa liečiť do hôr na salaše, kde vznikol i námet pre dielo**. Aj keď bola jeho tvorba rozmanitá a početná, mnoho jeho diel nebolo vydaných tlačou, ale ostalo v rukopisnej forme, pričom veľa rukopisov sa stratilo. Svojou tvorbou dokázal potenciál slovenského jazyka v jeho pred spisovnej forme.

Kým **Valaská škola je návodom pre pozemskú človekovu púť**.

Škola kresťanská na ňu nadväzuje v intenciách kresťanského svetonázoru o **posmrtnom živote**.

"Valaská škola"- **životná skúsenosť spísaná medzi pastiermi na salaši**. Za cieľ si kladie **"vyškoliť" čitateľa v životnej múdrosti a skúsenosti pastierov**.

Ponúka čitateľom **bohatstvo mravných naučení a praktických rád o najrozmanitejších veciach a životných otázkach náboženských a najmä laických, svetských, občianskych morálnych zásad, podliehajúcich i vymykajúcich sa normám barokovej hierarchie ľudských a spoločenských hodnôt ("mravúv stodola")**.

Mravné naučenia a praktické rady sa zaoberajú:

- vzťahmi jednotlivca k bohu, blíznym a spoločnosti,
- ľudskými cnosťami a necnosťami, povahovými nedostatkami, poverami, vzdelaním, spoločenským správaním, vlasťou,

- manželstvom, rodinou, deťmi,
- priateľstvom, prácou, pokojom, vojnou,
- bohatstvom, chudobou, vrchnosťou, poddanými a sociálnymi problémami v najširšom zmysle slova.
- oslava dobra a kladných hodnôt života a odsudzovanie zla a záporných javov
- obdiv, láska k chudobe a antipatia voči pánom a boháčom, ktorá sa mení na kritiku ich života, morálky a vzťahu k poddaným.

Prameňom mravných naučení a praktických rád nie je len biblická, antická, stredoveká, humanistická a baroková literatúra, ale aj autorove vlastné skúsenosti, zážitky a pozorovania nadobudnuté v styku s jednoduchými ľuďmi a vznešeným panstvom.

Valaská škola má slúžiť ako "**mravoučný kódex**" čitateľom všetkých spoločenských vrstiev, ale etické ideály jej **didakticko-reflexívnych básní** sú veľmi blízke alebo celkom totožné s etikou sociálne utláčaných vrstiev.

Z pasívneho františkánskeho kultu a glorifikácie chudoby sa rodí aktívny vzťah k chudobnému poddanému ľudu, zmysel pre jeho sociálne túžby a potreby a ostrá spoločenská kritika. Nejde len o didaktické, ale aj o zábavné čítanie pololudovej populárnej literárnej produkcie.

Básne Gavlovičovej skladby by sa dali rozdeliť **na tri tematické okruhy: vzťah k Bohu, k ľuďom a k svetu.**

Motivický a tematický vzťah k Bohu obsahuje motívy a tematiku náboženského charakteru (správanie kresťana voči bohu, vlastnosti dobrého kresťana, svetská pominuteľnosť, smrť, záhrobný život a pominuteľnosť). Človek sa má báť boha a slúžiť mu. Musí žiť cnostne a statočne a starať sa viac o dušu ako telo. Pozemské veci sú premenlivé, pominuteľné a márne. Zapríčiňujú nešťastie a záhubu. Škodlivá je i telesná krása. Túžiť po pominuteľných svetských veciach znamená bláznivosť. Smrť je nevyhnutná, ale netreba sa jej báť. Vo večnom živote ponížený stanú sa povýšenými. Odsúdeniahodná je poverčivosť, najmä viery v sny a veštenie.

Motivický a tematický okruh **vzťahu k ľuďom** zahŕňa motívy a tematiku, ktoré si všimajú osobný život a jeho zaradenie do ľudskej spoločnosti (ľudské vlastnosti, cnosti a necnosti, šťastie, zdravie, životospráva, hygiena, výchova, vzdelanie, správanie, priateľstvo, manželstvo, vzťahy medzi rodičmi a deťmi, medzi starými a mladými a vôbec medzi ľuďmi).

O kladných i záporných ľudských vlastnostiach rozmýšľa Gavlovič v rámci rozmanitej tematiky, ale venuje im aj samostatné básne. Z **cností vyzdvihuje dobré mravy, čisté svedomie, múdrosť, sebaopoznanie, sebaovládanie, pracovitosť, vd'ačnosť, spravodlivosť, pravdovravnosť, skromnosť, trpezlivosť, opatrnosť, predvídavosť, ústupčivosť a málovravnosť.**

Z **necností odsudzuje nemravnosť, chlipnosť, lenivosť, márnivosť, pachtenie po hodnostiach, samochválu, pochlebovanie, pokrytectvo, pýchu, klamstvo, faloš, skúposť, závisť, ohováranie, veľ'avravnosť, hašterivosť, nenávisť, zlobu, prchkosť, hnev a ukrutnosť.** Veľa miesta venuje **opilstvu. Opilstvo škodí rozumu i zdraviu a zapríčiňuje biedu. Na opitého človeka je aj nepríjemný pohľad.**

Metodický a tematický okruh **vzťahu k svetu** zahŕňa motívy a tematiku, ktoré sa orientujú na spoločenskú i sociálnu problematiku v širšom i užšom zmysle slova.

Statočná a tvorivá práca je matkou všetkého, čo vidieť na svete. **Utzuje zdravie, silu a prinášajú úctu.** Najviac si ceníme veci nadobudnuté prácou. Práca sa má vykonávať bez prinútenia a s usilovnosťou, ale nenáhľivo. Osvieženie prináša odpočinok a veselosť. Človek sa nesmie dať odradiť od práce pri prvom neúspechu. Nesmierny význam pre ľudskú spoločnosť má sedliacka práca. ·K najväčším dobrodeniam na svete patrí pokoj a mier a k najhroznejším

nešťastiam nepokoj, rozbroje a vojny. **Svet speje k skaze, lebo v ňom vládne nepravosť a rozbroje. Rozbroje robia nespokojní ľudia , ktorí sú v čase pokoja smutní. Zdrojom starostí, nepokojov je aj ľudská túžba po osobnom vlastníctve, náchylnosť k zlému a namáhavá práca.**

Formálna stránka skladby

Jednotlivé časti

Veršovaná skladba sa začína **úvodom**, v ktorom je niekoľko častí (napr. Zmysly učiteľov o dobrých mravoch s dvojveršíami podľa Senecu, Ovídia, Plauta, D. E. Rotterdamského a i.

Po úvode **nasleduje 22 "pastierskych nót"** t.j. častí, celkov (oddielov, kapitol). Každá časť sa začína "pastierskou nótou" - **pastierskym spevom o nejakom výjave najmä zo Starého zákona. Starozákonní pastieri (Ábel, Jabel, Jakub, Mojžiš, Jozef a i.) spievajú o udalostiach zo starozákonného pastierskeho života.** V mnohých spevoch vidieť, že ide o slovenský salaš, bačov, valachov a ich ťažký život (najmä 2., 12., 15., 17., 18. a 21. spev). Spevy majú dynamizujúci charakter. Naznačujú "kresťanský beh života" od Starého k Novému zákonu.

Za pastierskou nótou je 59 samostatných, obsahovo od seba **nezávislých didakticko-reflexívnych "konceptov", t. j. básní ("mravné naučenia") s tzv. nápadkami v podobe názvov.** Pod "pastierskymi nótami" sa tu teda myslia aj jednotlivé časti(oddiely, kapitoly) skladby aj ich úvodné spevy. Po 21. časti nasleduje "Prídavek" (59 didakticko-reflexívnych básní bez úvodnej "pastierskej nóty"). Skladba je teda vybudovaná na číselnej kompozícii (22 oddielov). V celej skladbe je **1298 didakticko-reflexívnych básní (konceptov).**

Skladba sa končí **záverom**, ktoré predstavujú **eschatologické básne** napísané v dvanásťslabičnom verši (O smrti, O súde posledném).

Štýl a štylistické a jazykové prostriedky

Didakticko-reflexívna poézia je typom poézie, ktorá pomocou konkrétnej mravnej alebo nemravnej udalosti vyvodzuje ponaučenie a učí základom etiky.

Kompozícia

Kompozícia didakticko-reflexívnych básní má skoro jednotný tvar: **prológ (titul básne, presnejšie - motto, vedúca myšlienka básne vo funkcii titulu, písaná na pravom alebo na ľavom okraji básne), jadro (prvých 5 dvojverší, resp. prvých 10 veršov) a epilóg (záver, posledné dvojveršie).**

Titul (motto) hrá veľmi dôležitú úlohu. Tvorí s vlastnou básňou neoddeliteľný harmonický významový celok, lebo obsahuje jej vedúcu myšlienku.

Titul býva prevažne veršovaný a reflexívneho charakteru. Má väčšinou formu aforizmu.

Jadro je prvou a pritom podstatnou časťou vlastnej básne. **Významovo nadväzuje priamo na titul, lebo rozvíja, rozširuje reflexívnu formou myšlienku,** ktorá je v ňom obsiahnutá. Jednotlivé myšlienky v jadre a vôbec celej básni sa formálne realizujú prevažne dvojveršíami.

Tieto **dvojveršia sú nositeľkami autorových etických náhľadov** (najmä svetského charakteru) a kritických postojov skutočnosti (napr. sociálnej kritiky, sarkazmu a satiry).

Záver je druhou, ale veľmi významnou časťou básne. Predstavuje premyslenú pôsobivú reflexívne formovanú pointu, v ktorej sa duchapľne vyhocuje a vyvrcholí vedúca myšlienka básne.

Medzi jadrom a záverom (pointou) je zväčša vzťah.

Pointa býva náboženského a najmä laického, svetského mravoučného charakteru. Neraz sa v nej koncentruje aj kritika rozmanitých záporných javov ľudského života a slovenskej

skutočnosti (opilosť).

Forma strof didakticko-reflexívnych básní je dvanásťveršová. Dvanásťveršia sú graficky rozdelené na dvojveršia. Verš je dôsledne **štrnásťslabičný**.

V didakticko-reflexívnych básňach sú koncové rýmy. Ide o **združený rým (aabb)**.

Didakticko-reflexívne básne sú napísané **severozápadoslovenským nárečím s českými jazykovými prvkami. V jazyku sa spájajú tradičné jazykové prostriedky s jazykovými prostriedkami z ľudovej reči.**